

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Винокур І.С., Альошкін О.М., Забашта Р.В., Петров М.Б., Петровський В.М. Буша. Історико-краснзнавчий нарис. - Хмельницький, - 1991. - С. 12-26; 2. Там само. - С. 17; 3. Даниленко В.М.-Неолит України.- К., 1969. - С. 148-174; 4. Заєць І.І. Трипільська культура на Поділлі.- Вінниця, 2001. - С. 12; 5. Винокур І.С. Черняхівська культура: витоки і доля.- Кам'янець-Подільський, 2000. - С. 140; 6. Винокур І.С. Дослідження Бушанського скельного комплексу // Археологія. - К., 1994. - №3. - С. 122-135.; 7. Антонович В.Б. О скальних печерах на березу Днестра в Подольской губернии // Труды VI Археологического съезда. - Одесса, 1886. - т.1. - С. 86-102; 8. Винокур І.С. - Там само. - С. 122-123; 9. Винокур І.С., Альошкін О.М. та ін. - Там само; 10. Винокур І.С. Дослідження Бушанського скельного комплексу // Археологія. - К., 1994. - №3; 11. Винокур І.С., Альошкін та ін. - Там само; 12. Медведева Інна. Тіні забутих предків // "Хочу все знати". - спецвипуск "Вінниччини". - Вінниця, 2002. - 7 серпня.

Н.Г. Оляніна

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНО-ФРАНЦУЗЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ВІДНОСИН

У час відродження української державності та пошуку незалежною Україною свого місця в сучасній системі міжнародних відносин вивчення історичного досвіду та традицій міжнародних зв'язків України набуває великого значення.

Конкретно - історичне дослідження минулого зв'язків народів України та Франції дозволяє не лише дати науковий аналіз генетичної природи проблем, що сьогодні існують в розбудові двосторонніх відносин, а також зробити внесок у вирішення комплексу теоретичних питань історії міжнародних відносин як науки.

Економічні зв'язки Верхньої та Нижньої Русі з Францією' сягають IX-X століття, відомості про які подають нам французькі пісні про діяння, хроніки та лицарські романи XI-XIV ст. Автори звеличують руські плащі і кольчуги, золото і хутро, природні багатства країни та столицю - Київ, з красою якого міг зрівнятися лише Константинополь. Русь порівнювали із багатирем, що може змагатися з наймогутнішим володарем¹. А Генріх I мав за честь одружитися із дочкою Ярослава Мудрого - Анною, шлюб котрих зайняв чільне місце в тогочасних хроніках очевидців та церковних кліриків із Сансу, Камбре і Труафонтен. Перебування Анни у Франції засвідчують Євангеліє та заснована нею каплиця в абатстві Санлі², цим часом датуються перші дипломатичні, а разом з ними і культурні стосунки, які зокрема забезпечували стабільність в тогочасних стосунках обох держав. Ранні середньовічні зв'язки розглядаються вченими як невід'ємний проміжок історії культур обох народів.

Хоч Русь втратила інтерес до минулих зовнішньополітичних зв'язків із Францією в наступному столітті, але вона була добре знаною і часто зустрічалась у хроніках XIII століття. Відомо, що в них зафіксовано завоювання монгольським військом Русі, що спричинило і в самій Франції повний застій торгівлі. Хроністи розповідають про київського архієпископа Петра Акеровича, що перебував у Франції з промовою на Ліонському соборі 1245 року нашестя татаро-монголів на руській землі³ та про дипломатичні зустрічі Данила Галицького із ханом Бату⁴.

Найвидатнішим пам'ятником "бургундських гілок" літератури про українські землі та події, пов'язані з нею, стали описи 1413 та 1421 рр. Жільбера де Лянуа⁵.

На Україні XIV ст. філологія, філософія, фізика і математика були основними цінностями, які своєму народу привозили студенти із Монгіельє та Сорбонни. А документи Сорбонського архіву свідчать про те, що випускники університету вже як бакалаври, ліценціати та магістри брали участь в керівництві вищою школою, а отже, вони стали першими докторами наук з України⁶. У другій половині XV ст. в україно-французьких відносинах певна роль відведена Юрію Дрогобичу, рукописи якого зберігаються в Національній бібліотеці Парижу, де містяться географічні відомості про Східну Європу, астрологічні трактати, цитати Сенеки і Петрарки⁷. В цей час дедалі більше українців входило

в русло загальноєвропейських культурно-освітніх рухів, що само по собі готувало ґрунт для новаторської течії вже в наступному столітті.

Формуванню французької історичної літератури початку XVI ст. про Україну послуговували історичні матеріали та перекази європейських істориків, видання мандрів Боярдо і Ралеузіо, Барбаро і Контаріні, Дежовіо, Монстера і Герберштайна, Гваїні і Фарба. Длугоша і Меховіта, що були найпоширенішими аж до "Опису України" Боплана (1651 р.). Відомості з розділу про "Русію" повторюються в багатьох французьких описах, трактатах і космографіях аж до половини ХУП ст., які, наприклад, пов'язані з історичними особами того часу: амбасадорами Пелісьє, Долю і Петремодем, космографами та вченими А.Пінне(1564р.),Ф. Бельфоре(1570р.), Б. Де Віженером(1573р.), С.Фореантуло(1574р.), А. Теве (1575р.) та письменниками Ф. Рабле і М. Монтенем⁸. Загалом, література ХУІ ст. склала передісторію Запорозької Січі в літературних творах Відродження Франції і продовжувала розвиватися в наступному столітті як ренесансно-гуманістичних традицій етнографічного опису, так історичного опису українських земель як частину Сарматії ("Роксоляни"), до складу якої входила вся східна Європа. Відображення подій на Україні мало місце в працях А.д'Обін'є(1600-1612рр.), Ж.де Ту(1604-1608рр.), Н. де Бартенона (1608р.), П. де Волле(1616р.), Бодієра(1617р.), д'Авіті і Денойєра(1619р.), Ж. Баре, де Гіша та Ф. де Сезі(1620р.), Ж.де Люка(1625р.) та Ж. Лабурера (1630р.)⁹

До образу "невільниці Роксолани" зверталось багато письменників та драматургів, чий імена були пов'язані з розвитком жанру трагедії у французькій літературі першої половини ХУП ст. Вперше тему "Роксолани" розвив у своїй драматичній поемі "Султанша" Г. Бунен, а в театрі класицизму її популяризували Ж. Мере(1630р.), Ш.Віона д'Алібрі(1637р.) та Жаклен(1643р.)¹⁰

Загалом, французька література ХУП ст. була породжена тогочасною політичною злободенністю, а підхід французьких авторів до Запорозької Січі, її сприймання та інтерпретація мінялися і залежали від політичних, ідеологічних та естетичних факторів. Якщо наприкінці ХУІ - початку ХУП століть простежувалася тенденція загального схвалення і навіть захоплення героїчною боротьбою з турецько-татарською агресією, то боротьба козаків проти експансії Речі Посполитої й католицизму сприймалася в офіційних колах королівського двору негативно, про що засвідчує, наприклад, низка творів придворного поета бароко Польської королеви М.А. Жерара де Сент-Амана(1650-1656рр.). Широкий резонанс мала Визвольна війна України і в творах "літературного факту", до яких можна віднести листи про дипломатичну діяльність Б. Хмельницького П. де Нуайє, мемуари та реляції послів де Брежі(1644-1649рр.), Арпажона (1649р.), Авогура (1655р.), Н. Шаню, а також часописи "Газетт де Франс","Еспьйон де Кур де Пренс Кретьєн", а з 80-х років про події на Україні сповіщав і "Меркюр історік е політік контенан ль'єта презан де ль'Єроп"¹¹. В 1663 р. П. Шевальє завершив "Історію війни козаків проти Польщі", яка стала відомою і в Україні у ХУП ст., у ХУШ ст. слугувала джерелом історичних праць П. Симоновського, О. Рігельма, а згодом і Каменського, Маркевича, Костомарова. До опису історії України у 1657р. вдаються Сансон і Корнетті¹² "Літературу факту" з 70-х років з описами вторгнення на Україну турків та подальший період Руїни поповнили мемуари де ла Круа, Божо і Деларка, а також розділи-нариси про Україну в працях В. Сірі, Восьєна, Отевіля(Тандра де Гаспара д'Аврїля), які стали важливим джерелом для вивчення всесвітньої історії в творчості мислителів ХУШ ст та українських дослідників.¹³

Освітні заклади на Україні ХУП-ХУШ ст. були з'єднуючою ланкою між культурами Західної та Східної Європи. Провідна роль в освітній галузі належить Петру Могилі, Григорію Скибінському та Олександровичу Сидоровичу.¹⁴ Вже з 1765 р. було введено вивчення французької мови, наприклад в Харківському університеті, в зв'язку з чим гостро постало питання підготовки викладачів. Контракти на ведення лекцій підписувались і з викладачами Франції.¹⁵

В Україні ХУШ ст. стали поширені твори французьких просвітителів, завдяки

Г. Бужинському, С. Тодорському, С. Кохановському, Г. Козицькому, Б. Крамаренкову, І Десницькому, В. Золотницькому, Я Козельському, І. Туманському, І. Січкарьову, Г. Полетика та іншим.¹⁶

Відомості про Україну та Русь містяться в славнозвісному словнику Бодранда (1701р.), а географ Мальт -Брюн 1807 р. в книзі про Польщу дає поняття про "Червону Русь" як незалежну державу, прослідковуючи її історію з 1008 року.¹⁷

Після Полтавської битви (1709 р.) у Франції з'явилася перша хвиля українських емігрантів, серед яких були гетьман Пилип Орлик та його син Григорій, які спілкувалися з багатьма французькими політичними і культурними діячами, розповідаючи про національно-визвольну боротьбу українського народу (Флері, Шовелена, Віленева, Монті та ін.). Г. Орлик сприяв написанню Вольтером " Історії Карла XII", яка була надрукована у 1731 р. в Руані та перевидано до кінця тільки XIX ст. понад 100 разів. В цьому творі всього дві сторінки присвячені Україні та особі Мазепі, які спричинили популяризацію великого гетьмана в цілій Європі. У Франції Григорій Орлик набув титулу французького графа де Лазіска, був генерал-поручником королівських армій та кавалером Св. Луї, членом королівської ради.¹

В дискусії на злободенні теми Європи вступали французькі просвітники Руссо, Монтескьє, Дідро, Рульєр та інші, між якими більшою мірою не було певних узгоджень в судженнях : одні - піддавали критиці Річ Посполиту та ідеалізували Російську імперію, інші - симпатизували шляхетській республіці , треті - не підтримували ні ту, ні іншу. Так, значущими стали праці " Історія Російської імперії за Петра Великого" Вольтера, "Енциклопедії" Дідро, " Роздуми про правління у Польщі" Руссо, " Історія анархів в Польщі" та "Анекдоти про переворот в Росії 1762 р. " Рюльєра, "Самозванний Петро III або життя й пригоди бунтівника Ємельяна Пугачова" посла при російському уряді -Дюрана.¹⁹ Французька література доби Просвітництва про Запорозьку Січ стала узагальненням дійсності історії минулого століття у Польщі, Україні та Росії, а також була важливою складовою історії східних слов'ян. їх потреба виникнення була зумовлена визріванням сил демократії в процесі розгортання революційного руху у Франції.

Ряд політичних праць належить перу французького історика Жана - Бенуа Шерера, який на початку 70 - х років вступив на російську службу, а пізніше працював аташе при французькому посольстві в Петербурзі. Ім'я його для України пов'язане через книгу, видану у 1788 р., " Систематизована історія комерції в Росії", п'ятий розділ якої відведено історії торгівлі на Україні з часів Київської русі (а саме з Києва, на відміну від Левека, який зливав Україну з Росією та описував з Новгорода).У 1809 р. ця праця була перекладена українським істориком Ломиковським. А Івер-Шарль Левеком , вченим-орієнталістом, істориком та елліністом, в свою чергу, була напрацьована багатотомна " Історія Росії" , яку в 1782 р. М. Х. Шпренгель відрецензував на сторінках німецького часопису в " Геттінгеніше Гелертен Анцайген", де подаються події України від часів Київської Русі та коротка історія козаччини. Сумні наслідки історії України ХУІІІ ст. було підведено особистим секретарем Олександра І- ІІІ.Ф. Массоном, що служив у російському війську, у " Секретних мемуарах про Росію" (виданих у 1800 р., 1804 р. та у 1867р.), який добре був обізнаний з українськими справами та виклав свою думку про хід подій, що суперечила великодержавницькій концепції російського царизму, а стан українського народу визначив як глибоко трагічний.²⁰

Міжкультурні зв'язки України і Франції ХУІ - ХУІІІ ст. залишились на території України в пам'ятках воєнно-оборонного мистецтва, які, в свій час, відображали рівень фортифікаційного мистецтва Західної Європи. З допомогою французьких інженерів Г.Боплана, де Боксета, де Лякруа були збудовані фортеці, фортифікаційні укріплення, а також палацові ансамблі, що стали найкращими зразками стилю класицизму.²¹

Досліджуваний період був активним в історії розвитку культури обох народів, а інтегративність цих контактів була позначена широким історичним і теоретичним інтересом до культури обох народів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Наливайко Д.С. Очима Заходу.Рецепція України в Західній Європі XI- ХУІІІ ст.- К., 1998.-С. 53 ;2.Мельникова Е.Л. Древняя Русь в свете зарубежных источников.- М., 1999.-С. 353; 3.Наливайко Д.С.Вказана праця.-С.58;
- 4.Пашуто В/Г. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. - М., 1950.-0.2^6; 5.Січинський В. Чужинці про Україну.-К., 1992.-С.36-37; 6.Нудьга Г.Периї магістри і доктори. Українські студенти в університетах Європи ХІУ-ХУІІ ст.// Жовтень.- 1982.- №3.- С.91-93; 7.Історія України в особах : Польсько - литовська доба. - К., 1997.-С.90-91.8.Борщак І. Ідея Соборної України в Європі в минулому.-Париж,1923.-С.5-9; 9.Наливайко Д.С. Козацька християнська республіка (Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках)-К. 1992.-С.108,136,175; 10.Наливайко Д.С. Очима Заходу...-КІ998.-С.200-205; 11.Наливайко Д.С. Козацька християнська республіка. -К.,1992.-С.268,333; 12.Борщак І. Вказана праця.-С.11-15; 13.Наливайко Д.С. Козацька християнська республіка...-К.,1992.-С.260; 14.Нудьга Г. Не бійся смерті: Повість - есе. Історичний нарис.-К., 1991.-С.284; 15.Нудьга Г.Республіка козаків(Середньовічна Єврспа про Січ та козаків).-Львів,1991,-С.204-206; 16.Січинський В. Вказана праця.- р.171; 17.Дзюба Е.Н. Переводческая деятельность воспитанников Киевской Академии (ХУІІІ в.) // Культурные и общественные связи со странами Европы.- К., 1990.- С. 65; 18.Борщак І.,Рене Маргель. Іван Мазепа : життя й пориви великого гетьмана - К.,1991.-С.118,199; 19.Наливайко Д.С.Козацька християнська республіка...-К.,1992.-С.367; 20. Січинський В. Вказана праця.-С.171-173 21.Зінкевич О.Україна :Путівник.-К.,1993.-С.261.

О. К. Струкевич

ПРО МОНАРХІЧНУ МОДЕЛЬ ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ-ГЕТЬМАНЩИНІ

Вивчення історії Української козацької держави спонукає до аналізу такої прояву її функціонування як форма державного правління. Праці І.Бойка, С.Величенка, М.Грушевського, Я.Дашкевича, Д.Донцова, Д.Дорошенка, І.Крип'якевича, О.Оглобина, Л.Окиншевича, О.Путра, В.Смоля, В.Степанкова, О.Субтельного та інших істориків дозволяють стверджувати, що зусилля вчених концентрувалися на виявленні спроб гетьманів (і, насамперед, Б.Хмельницького) утвердити ідею спадкового гетьманства, зосередити у своїх руках максимум владних повноважень¹. Поряд з тим в українській історичній науці намітилася тенденція до вивчення й внутрішньої природи українського монархізму. Тут слід назвати праці В.Липинського та С.Плохія, зосереджені на соціальнополітичних особливостях, виявленні джерел легітимності влади Б.Хмельницького².

Нашу увагу у даній темі привертають характеристики політичного самовизначення старшин Української козацької держави стосовно монархічної форми правління. Потреби ведення війни проти Польщі давали Б.Хмельницькому повну владу над старшинством і козацтвом як воєначальнику. Вимоги такого характеру влади з боку гетьмана і готовність її визнавати з боку старшин ґрунтувалися, безумовно, на січовій традиції, за якою влада гетьмана під час військового походу визнавалася абсолютною. Посилаючись на таке сприйняття, можна прокоментувати звернення Б.Хмельницького на військовій нараді під Замостям: "Панове полковники! Тут на війні мій один голос - усім наказ! До послухенства всі і ждати моїх наказів!"³.

Витворення держави потребувало вирішення широкого обсягу питань законодавства, судівництва, адміністрування як на місцевому, так і на центральному рівнях. Негайного вирішення потребували і зовнішньополітичні справи. Природно, що гетьман свою владу воєначальника поширював і на нові сфери суспільно-політичного життя. І саме тут він наштовхувався на опір, насамперед соціальних низів, які вимагали дотримання традицій. У справі відлучення рядового козацтва від прийняття політичних рішень Б.Хмельницький цілком міг опертися на старшинство. Як це і сталося уже в липні-серпні 1648 р., коли гетьман відмовився від скликання Генеральної ради. Тут гетьман міг опертися на природне прагнення еліти монополізувати право управління суспільством. І хоча ні гетьман, ні старшина не могли піти на скасування традиції, вони все ж таки зуміли усунути широкі суспільні верстви від політичних справ, звівши їх роль до висловлення згоди щодо фактично уже прийнятих на Раді старшини ухвал.